

El mallorquí Joan Baptista Marià Picornell Gomila (1757-1825) va haver de fugir de Madrid perquè les seues idees pedagògiques i polítiques van ser considerades revolucionàries. Des d'aquell moment inicià un accidentat periple vital per Amèrica i Europa amb la intenció de dur les llums i la república a tota la humanitat.

Els nostres exploradors

Per la pedagogia a la revolució

Picornell Gomila va nèixer a Palma de Mallorca l'any 1757. Fill de Ponç Picornell i Margarida Gomila, terratinents de l'illa, va tenir una educació acurada que ell va dirigir cap a l'aleshores poc reconegut camp de la pedagogia. Graduat com a mestre, es va traslladar a Madrid l'any 1779 amb la intenció d'entrar en contacte amb el poder acadèmic i polític i tenir així la possibilitat de dur a terme una sèrie de teories pedagògiques que ja anava meditant. Després d'ingressar en diverses institucions acadèmiques i científiques, entre les quals destaca la Real Sociedad Económica Matritense de Amigos del País, es va casar amb Feliciano Obispo i va tenir un fill, Juan. Aquest fill seria el primer a

comprovar l'eficàcia dels innovadors mètodes que proposava el mallorquí. En efecte, Picornell, que aleshores s'havia traslladat a Salamanca, va fer que el seu fill preparara l'examen d'accés a estudis secundaris que havien de passar els alumnes en aquella època; Juan Picornell i Obispo tenia aleshores només tres anys.

Un rigorós tribunal va realitzar la prova, que contenia temes tan diversos com "Dogmes, ministeris i elements de religió i moral", "Divisió de les parts del globus terraquíu" o "Primers pobladors de la península, origen i etimologia del seu nom"; per a sorpresa de tots, el xiquet va respondre totes les preguntes a la perfecció. L'èxit de Gomila i l'expectació que havia despertat el cas, el va dur a pu-

blicar un tractat complet en què defensava una orientació totalment nova de l'educació, basada en els exemples, els casos pràctics i l'adaptació de les matèries i les formes d'ensenyar-les al món dels xiquets; entre altres coses, deia que "quan un pare instrueix un nen, d'alguna manera ell també s'ha de fer nen". Era l'any 1788 i el seu llibre es titulava *Discurso teórico práctico sobre la Educación de la Infancia, dirigido a los Padres de familia*.

A més de proposar una educació rigorosa i integral, el text de Picornell presenta certes idees que deien veure alguna cosa més que pedagogia: "En aquestes ocasions li feia comprendre -al fill- que els homes no són bons ni dolents perquè estiguen ben o malament ves-

tits, i que només havia de jutjar-los pels seus bons o dolents costums"; o "en parlar els nens sobre els diversos habitants del globus, es tindrà una gran cura a afeccionar-los a tots i a fer que miren el xinès, l'indi i el mongol com a ciutadans d'aquesta gran república del món".

Malgrat l'èxit pràctic de les seues teories, el món acadèmic va rebre amb poc entusiasme el *Discurso* de Picornell; una mica desanimat, va decidir recórrer al comte de Floridablanca, aleshores el principal pes polític del regne. Floridablanca va acollir molt bé les idees del mallorquí, qui li va presentar, a més del *Discurso*, un tractat anomenat *El maestro de Primeras Letras, Instruido perfectamente en todas las Obligaciones y prerrogativas*, i un altre titulat *Discurso sobre los mejores medios de escitar y fomentar el patriotismo en una Monarquía*. El comte, però, va voler que la Sociedad Económica alçara un dictamen sobre el projecte de Picornell. El 2 d'agost de 1790, el consell de l'Económica, inspirat pel matemàtic Francisco Cabarrús, el va rebutjar contundentment amb l'argument que era totalment inaplicable: "Tots els individus d'aquesta societat estan fermament persuadits de la utilitat de la bona educació i de la necessitat que té Espanya de reformar-la: tots ells creuen que és molt útil, a més d'ensenyar als xiquets el que comunament s'acostuma a ensenyar a les escoles, instruir-los en les obligacions dels ciutadans; però, qui serà capaç a Espanya d'aquesta empresa? Ningú! Perquè, una de dues, o se'ls diu la veritat o no, i si se'ls diu, caldrà xocar amb el govern".

Els somnis de Picornell van estavejar-se contra la realitat d'un regne endarrerit i controlat encara per les mans de cacics i senyors que no necessitaven per a res que "els ciutadans" milloraren la seua educació. Derrotat però encara amb el suport de Floridablanca, el pedagog va renunciar a utilitzar l'ensenyament com a arma i va acceptar la càtedra de Dret natural de la Universitat de Madrid i

Retrat de Joan Maria Picornell.
A sota, el rei Ferran VII; Picornell acabà demanant perdó per la seua vida al rei absolutista.

EL TEMPS

l'encàrrec de viatjar per tot el regne amb la intenció de redactar un informe sobre l'estat de l'agricultura, la ramaderia i la mineria. En realitat, ja tenia al cap uns altres projectes, molt més contundents, i necessitava informació detallada per dur-los a terme.

Picornell va traduir al castellà la 'Declaració de drets de l'home'

De mestre a revolucionari. Picornell havia entès molt bé el missatge de la Sociedad Económica: la seua revolució pedagògica necessitava abans una revolució social i política per a poder aplicar-se. Així, doncs, començà a sovintejar la companyia de cercles més o menys revolucionaris que, influïts per les teories de la Revolució francesa, propugnaven un canvi radical que impulsara la proclamació de la república espanyola. Un dels grups que inspirà Picornell i en el qual ingressà va ser la francmaçoneria, aleshores en gran expansió i amb un poder i una activitat gens menyspreables. Els viatges pel regne li permetien contactar amb els diversos grups que aleshores existien i recopilar informació sobre la voluntat del poble de donar suport a un moviment revolucionari. La destitució de Floridablanca i la seua substitució pel comte d'Aranda, molt menys "il·lustrat", va precipitar els moviments de Picornell que el 1794 va formar un comitè revolucionari que, amb l'ajuda de divuit milions de pessetes que, segons ell, la Lògia Espanya havia posat a la seua disposició en un banc de Venècia, havien de tirar endavant la revolució.

Picornell abandonà la família, va canviar de nom i amb la falsa identitat de Juan Obispo es va allotjar en una senzilla pensió de Madrid per preparar el colp. Al final del mes de gener de 1795, els conjurats van decidir que passarien a l'acció el dia 3 de febrer, festivitat de Sant Blai. Però un dels conspiradors, Manuel Hernández, s'havia penedit a última hora i havia confessat a la policia els projectes del grup. Quasi tots van ser detinguts la nit prèvia al projectat alçament.

Empresonat, Picornell va ser sotmès a un judici en què va ser condemnat a mort per haver intentat tombar la monarquia. Durant el procés, algun membre del tribunal, impressionat per la coherència i la fermesa del mallorquí va arribar a dir que o "era un sant o era un dimoni". Potser això hi va influir o potser, com indiquen alguns

Itinerari vital de Joan Baptista Marià Picornell Gomila

A dalt, retrat del comte de Floridablanca que va donar suport a les idees liberals de Picornell. A sota, imatge que representa vaixells de l'època; bona part de la vida del mallorquí va transcórrer a la mar.

historiadors, el Govern tenia por que una execució pública exaltara els ànims del poble; la qüestió és que Picornell va salvar la vida i va ser conduït com a reu a Amèrica.

Noves idees per a un món nou.

Després d'una breu estada a les presons de Portobelo i Panamá, Picornell va arribar a la Guaira, una ciutat costanera que aleshores era el port de Caracas, la futura capital de Veneçuela. A bord del vaixell la Golondrina, el revolucionari hi arribà el 3 de setembre de 1796, i molt aviat, tot i que estava empresonat, va contactar amb un grup local que des de 1794 mantenia reunions inspirades en les societats que havien precedit la revolució francesa i teoritzava sobre la possibilitat de concretar l'ideal revolucionari a les colònies americanes del regne d'Espanya. En el trajecte entre Panamá i la Guaira, Picornell va tenir la sort de ser vigilat pel sergent Josep Rusiñol. Conversant en català, el mallorquí va descobrir que Rusiñol, nascut a Liet, també compartia els ideals liberals i coneixia el grup de renovadors que estava dirigit per José María España i el coronel retirat Manuel Gual.

La societat de La Guaira estava molt marcada per les diferències socials i racials, unes diferències que impedièren que es consolidarà un sòlid moviment d'oposició al règim colonial. Entre els blancs colonitzadors, destacaven els d'origen basc, procedents de la desapareguda Compañía Guipuzcoana que durant un temps havia tingut l'exclusiva del comerç en aquella zona d'Amèrica. Bascos com Arrambide, Amencaray o Aranzamendi formaven el grup més descontent amb l'immobilisme colonial. José María España, que havia estat educat a Baiona, era un potentat amb idees liberals que intentava, amb un èxit relatiu, unir la societat civil de La Guaira, sense importar-li el color, en un moviment revolucionari. La presència constant al port de marins francesos havia convertit el lloc en un focus explosiu que les autoritats colonials coneixien i intentaven controlar.

L'arribada de Picornell i la seua experiència com a revolucionari —que potser ell mateix va exagerar— el van convertir en l'esperança del grup de Gual i España; l'impuls del mallorquí era el que necessitaven per passar de la teoria a la pràctica. Picornell es va

dedicar a editar des de la presó diversos pamflets pedagògics i revolucionaris amb títols tan expressius com ara *Carta del abuelo a su nieto*, en què un avi escriu des de Cadis al seu nét americà i li explica el que ha passat a França, o *Diálogo entre un Moreno Teniente Coronel de la República francesa y otro Moreno Español primo suyo*.

Els llibrets, distribuïts de manera clandestina, van tenir el seu fruit i aviat circulaven per totes les cases de La Guaira. La conspiració estava a punt. De nou amb ajuda de la maçoneria, amb una limitada provisió d'armes i confiant en els esclaus, que estaven alligats per a lluitar per les idees dels seus amos, els revolucionaris es posaren en marxa; era l'any del 1797 i l'objectiu del colp era proclamar la independència de Veneçuela i instaurar-hi un govern republicà.

Però, de bell nou, un traïdor va posar sobre avís les autoritats i els revoltats van ser sorpresos i detinguts. Els dirigents, però, van poder fugir i en la confusió, Picornell, que havia estat alliberat, va poder escapar cap a l'illa de Guadalupe, sota sobirania francesa. La conspiració ha passat a la

història sota el nom de Gual i Espanya. Alguns historiadors indiquen que Picornell havia de figurar-hi també amb lletres d'honor, però d'altres, els més "antiespanyols", l'acusen de ser només un aventurer i d'haver aprofitat la conjuntura per escapar.

La trajectòria immediatament posterior del revolucionari mallorquí no dona cap mostra de suport a aquesta teoria. Des que va arribar a la Guadalupe va començar a organitzar una invasió per alliberar Veneçuela del jou espanyol i tractà amb tot el seu poder de seducció —que era molt— de convèncer el governador francès Víctor Hugues de la viabilitat del projecte. Convençut que una ajuda estrangera era imprescindible, Picornell insistia a aconseguir-la dels francesos, però Hugues, prudent, volia comprovar que la disponibilitat dels súbdits espanyols era tanta com el mallorquí assegurava.

Mentre Hugues realitzava les seues indagacions, Picornell va tornar a les seues activitats d'agitació i propaganda i es va dedicar a realitzar la primera traducció al castellà dels "Drets de l'home i el ciutadà", precedits d'un "Estudio preliminar dirigido a los americanos", que volia ser una proclama per a "tots els americans de tots els estats, professions, colors, edats i sexes". Mentre el difonia per les Antilles, Picornell va viatjar a Curaçao per trobar-se amb Gual i Espanya, els seus companys de revolta, que també intentaven aconseguir suports per envair la capitania de Veneçuela. Junts començaren a tramir un pla que preveia un desembarcament que havia de realitzar-se a la costa de La Guaira, però les Antilles estaven aleshores plenes d'espies enviats pel governador de Caracas que aviat conegueren els projectes dels revoltats. A més, els informes recollits per Hugues asseguraven que els veneçolans no estaven tan preparats per a la revolta com indicava Picornell. La pau signada entre França i Espanya, que impossibilitava el suport francès al projecte va ser l'últim colp que deixa els revolucionaris aïllats i sense mit-

La missió va patir malalties, guerres i la incomprensió de els autoritats colonials

jans per tirar endavant la seua somiada invasió.

Si els francesos fallaven, quedaven els britànics. Sense treva, Picornell es va desplaçar a Trinitat, conquerida pels anglesos i aleshores sota la direcció del governador Thomas Picton. Picton treballava per aconseguir una insubordinació a les colònies espanyoles que facilitara els interessos comercials i expansius de Gran Bretanya. Arribà a prometre als confabulats una expedició amb 3.000 homes, però, com havia fet Hugues, necessitava assegurar-se que tindria el suport dels veneçolans. Picornell viatjà per les Antilles, de Trinitat a la Martinica i a Barbados, amb el pes d'una recompensa pel seu cap de 12.000 pesos forts, perseguit per agents i aventurers, algun dels quals arribà a disparar-li. La seua vida corria perill i Picton, que l'ajudava econòmicament, no feia realitat les seues promeses. Desencisat, va decidir marxar cap a Europa, però una malaltia sobtada el va fer dirigir-se a una destinació més propera: els Estats Units.

President de la República de Mèxic. Entre 1800 i 1805 va residir a Filadèlfia amb un nom fals i aquell any va emprendre viatge, per fi, cap a Europa. Arribà a Nantes i el 1806 apareix a París com a membre de la Societat Mèdica de la ciutat. Com va aconseguir Picornell estudiar medicina amb l'agitada vida que portava és una incògnita, però no hi ha dubte que l'ajudarien el seu infinit amor per la ciència i la veritat, i els seus peculiars

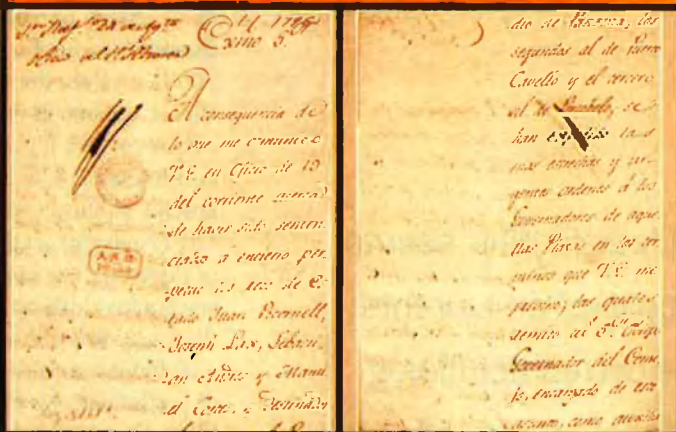
mètodes d'aprenentatge. Però els esdeveniments polítics no el deixaren descansar. Finalment, Veneçuela havia aconseguit la independència de la mà del llibertador Bolívar. Després de passar per Londres, el mallorquí va arribar el 1811 a Caracas, diposat a ajudar el govern independent. Llevà la pols als seus vells projectes pedagògics i començà a parlar a la nova assemblea de la necessitat de reformar els sistemes educatius i de dur la formació patriòtica i republicana als nous ciutadans. Embolicats encara amb la guerra d'independència i dividits en faccions i bàndols enfrontats, els nous governants no necessitaven mestres sinó homes d'acció i Picornell va passar a ser intendent de Policia de Caracas.

El lloc era delicat i la situació molt inestable. El mallorquí no va poder escapar a l'ambient enrarit i a les confabulacions d'uns i d'altres. Picornell era d'una altra generació i havia estat massa temps allunyat dels centres independentistes veneçolans. Els esdeveniments havien anat per un altre camí i el seu temps ja havia passat. El 1812 és acusat pel canonge Cortés de Madariaga de ser un aristòcrata i un antirepublicà i d'"ultratjar els 'pardos' i posar multes a tort i a dret". De nou, la vida del pedàgog-revolucionari corre perill i ha de fugir una altra vegada, ara del país que ell volia alliberar i que, bon punt alliberat, ja no el necessitava. Els Estats Unis van ser, una vegada més, el lloc d'acollida.

A Filadèlfia, el mallorquí, encara amb forces, va entrar en contacte amb un grup que, ajudat pel Govern nord-americà, intentava organitzar una invasió que alliberara Mèxic dels espanyols i hi proclamara una república. De bell nou, Picornell es va embarcar a l'aventura i va ser nomenat responsable de propaganda. Però, una vegada més, els revolucionaris discuteixen i es produeix una divisió que atura el projecte. Picornell, cansat d'esperar i fart de fracassos repeteix la tàctica que abans va assajar a les Antilles: si no l'ajuden uns, demanarà ajuda a uns altres, en aquesta ocasió

A dalt, "Declaració de drets de l'home", la traducció al castellà que en va fer Picornell va córrer per les Antilles com la pólvora. Al costat, gravat de la ciutat de Filadèlfia i, a sota, la sentència a tancament perpetu de Picornell i altres revolucionaris que es conserva a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid.

als francesos. Es trasllada a Nova Orleans i contacta amb el general Jean Humbert, un veterà de la revolució francesa que també prepara una invasió a Mèxic amb 2.000 soldats de fortuna. Picornell realitza un últim esforç per unir els dissidents en una única força, convoca un míting i enfebreix els soldats, que acaben proclamant-lo president de la futura República de Mèxic.

Conversió i retirada. Quan tot semblava preparat per a l'aventura, es va produir un dels fets més controvertits en la vida de Picornell. El febrer de 1814, es va reunir amb el rector de la catedral de Sant Lluís a Nova Orleans, el caputxí Antonio de Sedella. Aquest capellà, que segons alguns historiadors era un maçó d'alt grau, va mantenir una conversa amb Picornell en què li va advertir que anava a cometre un greu atemptat contra la seua pàtria i el seu credo. No sabem exac-

tament si per convicció real o perquè sospitava que la invasió era molt agosarada, el cas és que Picornell se'n va penedir i pocs dies després publicà en el *Moniteur de la Louisiana* que es retirava de l'empresa. L'anunci va suposar un colp mortal per a la conspiració, tots els expedicionaris es van retirar perquè no confiaven en cap altre dirigent que no fóra Picornell.

El mallorquí, impulsat pel caputxí, va demanar perdó al rei Ferran VII

pels errors comesos durant la seua vida, per la conspiració de Sant Blai, per haver traduït els drets de l'home i per tota la resta. Per a alguns estudiosos de la seua figura, no hi hagué traïció sinó una mentida que li va permetre traslladar-se a Cuba per intentar un nou colp contra la monarquia, per a la majoria, no obstant això, la renúncia de Picornell va ser sincera.

Mentre esperava el perdó del rei, el vell pedagog exrevolucionari, que tenia aleshores 67 anys i era vidu, es va casar amb Celeste Villabaso, una jove de 27 anys d'origen basc. Arribada la cèdula reial des de Madrid, va marxar cap a Cuba i es va instal·lar a San Fernando de Nuevitas, on va acabar la seua vida com a metge, sense intentar cap altra reforma ni revolució, oblidades –o potser rebutjades– les idees que van conformar la seua apassionant vida.

Picornell va ser aclamat com a president de la futura República de Mèxic

Jordi Sebastià